

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.175.19>

Data przesłania artykułu: 20.11.2020

Data akceptacji artykułu: 15.11.2021

MAŁGORZATA BORTLICZEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

(University of Silesia in Katowice, Poland)

Interpunkcja i składnia w pracach studentów pedagogiki — norma i uzus

Punctuation and syntax of pedagogy students' essays: Standards and practice

Abstract

The paper focuses on the ignoring of selected punctuation standards in texts prepared by pedagogy students at the University of Silesia. The analysis includes the description of some punctuation experiences, such as not using essential commas for separation, among others, of subordinate sentences (and/or participial sentence equivalents), interconnected with the superior sentence; separation of the subject group and the predicate group with a comma (as a consequence of following a prosody in the distribution of commas); irregular normative policy (as a consequence, among others, of ignorance of punctuation enumeration). The conclusion highlights didactic and normative recommendations in terms of modern Polish punctuation. It includes the necessity to record, register and analyse new punctuation tendencies in texts written in Polish, such as the ignorance of selected punctuation standards, and the turn towards secondary orality, following the impact of English punctuation.

Keywords: punctuation, comma (obligatory), punctuation standard, syntax, pedagogy student

Interpunkce a syntax v pracích studentů pedagogiky — norma a úzus

Résumé

Článek *Interpunkce a syntax v pracích studentů oboru pedagogiky – norma a úzus* se soustředí na nezájem ze strany studentů Slezské univerzity v Katovicích (oboru pedagogiky) o jazykovou správnost v oblasti dodržování některých interpunkčních pravidel. Rozbor materiálu odhalil mj. tyto jevy: neoddělování čárkou věty vedlejší (a/nebo přechodníkové polovětné konstrukce), která pře-

rušuje větu hlavní; oddělování čárkou podmětné části věty od části přísudkové (jako výsledek vlivu prozodických faktorů – intonace, pauzy); nejednotná normativní politika (jako příčina chyb mj. v případě psaní čárky před výčtem). V závěru se zdůrazňují didaktická a normativní doporučení v oblasti polské interpunkce, včetně nutnosti reflektovat a zkoumat nové interpunkční tendence v současné polštině, jejichž zdrojem může být čisté ignorování jistých zásad používání čárky, vliv sekundární mluvenosti nebo vzor v anglické interpunkci.

Klíčová slova: interpunkce, čárka (obligatorní), interpunkční norma, syntax, student pedagogiky

Nie znajduję żadnego usprawiedliwienia dla kompletnego chaosu interpunkcyjnego panującego w większości tekstów polszczyzny — od wypracowań uczniowskich poczynając, na tekstach prasowych i naukowych (tak!!) skończywszy. (Miodek, 1983, s. 223)

Twórcom norm interpunkcyjnych powinno zależeć na tym, aby nauka przestankowania przestała być zmorą dydaktyki szkolnej, a błędy interpunkcyjne w zeszytach uczniów nie były czymś powszechnym. (Łuczynski, 2001, s. 110)

Uwagi wstępne

Podstawową przyczyną błędów interpunkcyjnych w polskojęzycznych tekstach jest wybiórcza (ascetyczna) wiedza użytkowników polszczyzny o różnicach występujących między językiem pisanym a mówionym, zwłaszcza zaś — nieznamość lub skąpa znajomość zasad dystrybuowania znaków interpunkcyjnych (głównie przecinków). Dlaczego tak się dzieje? Z jednej strony zawodzi edukacja, z drugiej — wiedza o zasadach interpunkcyjnych i gramatycznych (syntaktycznych) jest wiedzą elitarną, ograniczoną do sfery specjalistycznej (na przykład publikacji poprawnościowych czy językoznawczych debat).

Centrum swoich zainteresowań uczyniłam interpunkcyjne sposoby delimitacji zdań składowych w zdaniu (wielokrotnie) złożonym¹, a także wybrane zjawiska interpunkcyjne (zarówno błędy, jak i swoiste innowacje) w studenckich tekstach pisanych po polsku. Zdaniem badaczy u podłoża problemów interpunkcyjnych znajdują się między innymi:

1. nieznamość, nieprzyswojenie i/lub niezrozumienie zasad dystrybucji przecinków (na przykład uleganie stereotypom interpunkcyjnym);
2. nierespektowanie zależności: znajomość interpunkcji a znajomość składni;

¹ Podział na zdania złożone i wielokrotnie złożone stosuję za Tomaszem Karpowiczem — autorem podręcznika *Gramatyka języka polskiego. Zarys* (1999). Cytuję: „[...] zdaniami złożonymi będziemy nazywać zdania zawierające dwa orzeczenia [wyr. oryg.], a zdania z większą liczbą orzeczeń określimy jako wielokrotnie złożone” (Karpowicz, 1999, s. 273).

3. zaznaczanie przecinkami pozornych granic składniowych (na przykład na podstawie pauz intonacyjnych), co wynika z tendencji do przenoszenia oralnych właściwości tekstów na teksty (zapisane i co może (powinno?) rzutować na (ważne i odważne) eksponowanie intonacji w opisie normatywnym²;

4. a przede wszystkim — zaniedbanie edukacyjne, to jest schematyczna lub znikoma rola dydaktyki interpunkcji w kilkunastoletniej edukacji w ramach przedmiotu nazywanego językiem polskim (por. między innymi wypowiedź Mariana Bugajskiego zatytułowaną *Co powinni wiedzieć o języku wykształceniu Polacy?* oraz artykuł Danuty Krzyżyk *O (nie)obecności interpunkcji w szkole*).

Marian Bugajski pisze:

Mój sceptycyzm dotyczy głównie językoznawstwa, które jest dziś dyscypliną tak rozbudowaną, że nawet specjaliście nie sposób objąć wszystkich jej odgałęzień, a wynika to z obserwacji szkoły i z doświadczeń w nauczaniu akademickim oraz z działalności w dziedzinie poradnictwa językowego. (Bugajski, 2012, s. 101)

Z kolei Danuta Krzyżyk, analizując interpunkcję w tekstach polskich uczniów, odnotowała między innymi:

Rodzi się oczywiste pytanie, dlaczego sprawność interpunkcyjna młodych Polaków obniża się, dlaczego tak mało czasu poświęca się interpunkcji w szkole. Wydaje się, że istnieją trzy zasadnicze grupy przyczyn: instytucjonalne, dydaktyczne i cywilizacyjno-kulturowe. (Krzyżyk, 2016, s. 33)

Autorka ostatniego cytatu sformułowała kilka wniosków i postulatów mogących (w praktyce) polepszyć jakość składniowo-interpunkcyjną tekstów. Wszystkie uznają za istotne³. Wybrane z nich wymieniam, uzupełniając je własnymi spostrzeżeniami:

1. W dydaktyce interpunkcji, a także w badaniach nad interpunkcją tekstów tworzonych przez uczniów należy uwzględnić kulturę piśmienności elektronicznej⁴.

² Zob. opinię Edwarda Łuczyńskiego: „Interpunkcja składniowa [...] opiera się na solidnych podstawach naukowych [...]. Trzeba jednak zaznaczyć, że składniowe zasady użycia znaków przestankowych dotyczą tylko części systemu interpunkcyjnego: chodzi o przecinek, kropkę, średnik i dwukropek, znaki, co prawda, najczęstsze, ale nie jedyne” (2001, s. 112). Zob. także publikację Kazimierza Sikory i Macieja Raka *Nowe tendencje w interpunkcji — przecinek (na materiale internetowym)* (2011). Zdaniem współautorów dominacja wzorca języka mówionego w komunikacji internetowej decyduje o przewadze kryterium intonacyjnego nad składniowym. W konsekwencji „dochodzi do utożsamienia kropki ze znakiem dłuższej przerwy w toku mówienia, zastępowanej zresztą emotikonem, przecinka zaś — z przerwą krótszą, związaną na przykład z potrzebą oddzielenia każdej większej całości składniowej, po której pojawia się pauza oddechowa, albo wprowadzenia sygnału zawieszenia głosu” (Sikora, Rak, 2011, s. 191).

³ Praktyczne rozwiązania edukacyjne wyeksponowałam w autorskim kursie internetowym *Jak stawiać przecinki, aby zdania miały sens? Przyjaźnie o polskiej interpunkcji*. Pierwsza edycja kursu była dostępna do końca stycznia 2021 roku na platformie navoica.pl (Bortliczek, 2020). Kolejne edycje (polsko- i anglojęzyczna) są otwarte do 31 grudnia 2023 roku.

⁴ Doświadczenia i oczekiwania czytelnicze i pisarskie pokolenia sieciowego są odmienne od doświadczeń i oczekiwań pokoleń wywodzących się z epoki analogowej. „Ożywione dyskusje i spory na ten temat dyktują konieczność pilnego zrewidowania stosowanych w szkolnej edukacji

2. Reguły interpunkcyjne trzeba powiązać z nauką składni, przy czym uczenie się przestankowania powinno być wprowadzane równoległe z nauką składni oraz z kształceniem form wypowiedzi (chodzi o korelowanie ćwiczeń interpunkcyjnych z ćwiczeniami gramatycznymi, stylistycznymi, kompozycyjnymi i redakcyjnymi).

3. W doskonaleniu interpunkcji (w tworzeniu ćwiczeń interpunkcyjno-składniowych) warto sięgać po autentyczne teksty uczniowskie na każdym etapie edukacji.

4. Odrębne publikacje poświęcone interpunkcji powinny być adresowane zarówno do nauczycieli, jak i uczniów (Krzyżyk, 2016, s. 39–40).

2. Zjawiska interpunkcyjne w pracach studentów pedagogiki

Opisując wybrane zjawiska interpunkcyjne dostrzegane w pracach studentów pedagogiki, zwracam uwagę nie tylko na powtarzające się błędy, ale staram się zrozumieć ich etiologię, a także anonosuję własne doświadczenia związane z (re)edukacją. Prace studentów traktuję zarówno jako źródło przykładów do analizy, jak i do tworzenia ćwiczeń interpunkcyjno-składniowych⁵, co jest rozwiązaniem zgodnym z sugestiami dydaktyków. Dzieląc się ze studentami swoim doświadczeniem lingwistycznym, staram się w trakcie edukacji uniwersyteckiej eksponować funkcję interpunkcji i składni w generowaniu tekstów.

2.1. Przecinek otwierający w parze z przecinkiem zamykającym

W przywołanych dalej zdaniach (przykłady 1–1b) powinna wystąpić para obligatoryjnych przecinków: przecinek otwierający (z reguły w pracach jest obecny) i przecinek zamykający wtrącenie (lub inny składnik wypowiedzenia)⁶ (zob. przykład 1).

Przykład 1

(jest) Ostatnim krajem, którym chciałabym wam opowiedzieć jest Kanada.

(powinno być) Ostatnim krajem^{1a}, o którym chciałabym wam opowiedzieć², jest Kanada^{1b}.

---

strategii (w tym metod i technik) kształcenia umiejętności lekturowych i tekstotwórczych” (Morawska, 2015, s. 64).

⁵ Analizowane przykłady zostały wynotowane z prac studentów pedagogiki, które powstały w trakcie kursów praktycznej stylistyki i komunikacji interpersonalnej, a także w trakcie seminariów dyplomowych (w latach 2018–2020). (Z)gromadzone zdania stanowiły i stanowią kanwę ćwiczeń językowych.

⁶ Brakujące znaki interpunkcyjne pogrubiam, natomiast zbędne znaki interpunkcyjne ujmuję w nawias kwadratowy.

Zjawisko rezygnacji z przecinka (głównie zamykającego) ilustrują zdania o konstrukcji bardziej skomplikowanej (zob. przykłady 1a oraz 1b).

Przykład 1a

(jest) Życie szybko to zweryfikowało i okazało się, że dzieci te potrzebują o wiele więcej uwagi, ze względu na środowiska, z jakich pochodzą lub przeżycia, jakie im dotychczas towarzyszyły.

(powinno być) Życie szybko to zweryfikowało i okazało się, że dzieci te potrzebują o wiele więcej uwagi[,] ze względu na środowiska, z jakich pochodzą, lub przeżycia, jakie im dotychczas towarzyszyły.

Przykład 1b

(jest) Ostatnią ciekawostką, która zaskoczy nie jedną [*sic!*] osobę jest fakt, iż w Barcelonie mówi się po katalońsku, nie zaś w języku hiszpańskim jak myśli wiele ludzi.

(powinno być) Ostatnią ciekawostką, która zaskoczy niejedną osobę, jest fakt, iż w Barcelonie mówi się po katalońsku, nie zaś w języku hiszpańskim,— jak myśli wiele ludzi⁷.

2.1.1. Komentarz do punktów 1–1b

W przykładzie 1a zwracam uwagę na konieczność zamknięcia przecinkiem delimitacyjnym zdania podrzędnego (z *jakich pochodzą*). W wypowiedzeniu z przykładu 1b przecinek zamykający należy uzupełnić po zdaniu *która zaskoczy niejedną osobę*.

Można przypuszczać, że niepostawienie przecinka wynika albo z niezajomości składni, albo z mitów interpunkcyjnych, zgodnie z którymi przecinka nie należy stawiać przed spójnikiem *lub* (przykład 1a) czy przed wyrazem *jest* — pełniącym funkcję łącznika (przykład 1b).

Wyjaśniając zjawisko sygnalizowane w punktach 1–1b, zwracam uwagę na regułę [360] 90.1. *Przecinek używany pojedynczo lub podwójnie*, a także na regułę [362] 90.A.1. *Oddzielanie zdania podrzędnego (określającego)*, której jeden z podpunktów cytuję:

(a) Zdanie podrzędne wplecione w zdanie nadrzędne musi być wydzielone przecinkami z obu stron — bez względu na typ spójnika następującego po owym zdaniu podrzędnym: [...] *Pójdę na pocztę, która jest za rogiem, i wysłę list. Zabierzemy ze sobą Anię, która tu jest, albo poczekamy na Jolę.* (www2)

2.2. Pauza a przecinek

Czasem przecinek — zgodnie ze składniowym kryterium dystrybucji znaków interpunkcyjnych — nie jest wskazany, a mimo to autor umieszcza go w zdaniu, kierując się kryterium prozodycznym (zob. przykłady 2–2a). Można przypuszczać, że pokolenie cyfrowych tubylców przenosi reguły hybrydowego języka in-

⁷ Możliwe są dwie formy: *wiele ludzi* (starsza) i *wielu ludzi* (nowsza), zob. wpis Mirosława Bańki w internetowej poradni PWN (www4).

ternetowego (tak zwaną nową formę oralności) na język oficjalnych tekstów. Nie jest to zjawisko bezpieczne dla pisanej odmiany polszczyzny. Szersze spojrzenie na ten temat przedstawia Adam Wolański:

Tendencja do skrótowości charakterystyczna dla żywej mowy często przeradza się w zwykłą niechlujność uwidaczniającą [się — M.B.] nie tylko na poziomie zapisu (brak znaków interpunkcyjnych, brak znaków diakrytycznych, nieuwzględnianie wielkich liter itd.), lecz także w warstwie językowo-stylistycznej. (www6)

Przykład 2

(jest) Pamiętać należy, że nawet doskonały pod względem estetyki przekaz, nie zawsze jest nośnikiem prawdziwych wartości.

(powinno być) Pamiętać należy, że nawet doskonały pod względem estetyki przekaz[,] nie zawsze jest nośnikiem prawdziwych wartości.

Przykład 2a

(jest) Dzieci ze względu na poznaną już wcześniej tematykę dotyczącą dzieł sztuki, bardzo chętnie wymieniali się [sic!] swoją wiedzą na temat obrazu [...].

(powinno być) Dzieci ze względu na poznaną już wcześniej tematykę dotyczącą dzieł sztuki[,] bardzo chętnie wymieniały się swoją wiedzą na temat obrazu [...].

2.2.1. Komentarz do przykładów 2–2a

Dociekania dotyczące przyczyn procesu zilustrowanego przykładami 2–2a przedstawiły Elżbieta Awramiuk i Urszula Andrejewicz w artykule *Miejsca niedookreślone w polskiej interpunkcji — wybrane zagadnienia*. Ich zdaniem

tendencja do oddzielania przecinkiem rozbudowanego przydawkami podmiotu od orzeczenia jest związana z odchodzeniem od kryterium formalnoskładniowego do kryterium logiczno-semantycznego oraz wzrastającą potrzebą uwzględnienia w piśmie czynników prozodycznych. (Awramiuk, Andrejewicz, 2016, s. 9)

Autorki, poszukując etiologii tego procesu (tendencji), sugerują:

Może warto zastanowić się, czy jedną z przyczyn nie jest również sposób nauczania składni. W polskiej szkole zdanie widzi się jako konstrukcję podzieloną na dwie części: grupę podmiotu i grupę orzeczenia, co jest odwzorowywane w tzw. drzewie zależności, wyraźnie dwudzielnym [wyr. — M.B.]. Skoro jesteśmy nauczani, że zdanie składa się z dwóch tak odrębnych części — rozdzielamy je przecinkiem. Można zaryzykować więc stwierdzenie, że przecinek między grupą podmiotu a grupą orzeczenia nie jest wynikiem wyłącznie ignorancji piszących. (Awramiuk, Andrejewicz, 2016, s. 9)

2.3. Interpunkcja wypowiedzeń z imiesłowowym równoważnikiem zdania

Do zjawisk pisarskich neutrwalonych w polskojęzycznych tekstach należy składnia i interpunkcja wypowiedzeń z imiesłowowymi równoważnikami zdań. W tej części publikacji zwracam uwagę na złą dystrybucję przecinków w wypo-

wiedzeniach, w których występują imiesłowowe równoważniki zdań (zob. przykłady 3–3b).

Przykład 3

(jest) Pierwsze wrażenie możemy wyrzucić tylko raz, dlatego warto o tym pamiętać dobierając strój.

(powinno być) Pierwsze wrażenie możemy wyrzucić tylko raz, dlatego warto o tym pamiętać, dobierając strój.

Przykład 3a

(jest) Pomagając bezinteresownie przyczyniamy się do tego że ludzie stają się bardziej przyjaźni [...].

(powinno być) Pomagając bezinteresownie, przyczyniamy się do tego, że ludzie stają się bardziej przyjaźni [...].

Przykład 3b

(jest) Najwięcej dzieci wybrało fotografię, na której zaprezentowana została wiosna, tłumacząc, że to właśnie ona kojarzy im się z utworem, kilka osób wybrało fotografię z letnim krajobrazem, gdyż według nich słuchając utworu widzą ciepłe lato.

(powinno być) Najwięcej dzieci wybrało fotografię, na której zaprezentowana została wiosna, tłumacząc, że to właśnie ona kojarzy im się z utworem, kilka osób wybrało fotografię z letnim krajobrazem, gdyż według nich, słuchając utworu, widzą ciepłe lato.

2.3.1. Komentarz do przykładów 3–3b

W wypowiedzeniach zawierających imiesłów przysłówkowy (tu współczesny) przecinki pomijane są bez względu na miejsce usytuowania imiesłowowego równoważnika zdania:

1. w przykładzie 3 imiesłowowy równoważnik zdania (*dobierając strój*) kończy wypowiedzenie,
2. w przykładzie 3a (*pomagając bezinteresownie*) — rozpoczyna je,
3. a w przykładzie 3b imiesłowowe równoważniki zdań (*tłumacząc* oraz *słuchając utworu*) — rozdzielają zdania składowe.

W zdaniu 3b pierwszy imiesłowowy równoważnik zdania (*tłumacząc*) został prawidłowo odseparowany przecinkami, z kolei następny (*słuchając utworu*) takiego wydzielenia przecinkami otwierającym i zamykającym nie uzyskał.

Reasumując, stwierdzam, że imiesłowowy równoważnik zdania „[z]awsze wymaga oddzielenia od reszty wypowiedzenia przecinkiem (rzadziej stosuje się myślnik, a wyjątkowo nawias, kiedy równoważnik znajduje się na końcu wypowiedzenia)” (Łuczyński, 2016, s. 22). Natomiast pomijanie przecinka „występuje na ogół w miejscu, gdzie mamy granicę między zdaniową częścią wypowiedzenia a imiesłowowym równoważnikiem zdania” (Łuczyński, 2001, s. 115).

W kolejnych przykładach, zaczerpniętych z pisemnych prac studentów, sugeruję jedynie (poprzez podkreślenie), gdzie konieczna jest korekta interpunkcyjna. Powszechność wskazanych błędów każe zastanowić się nad ich etiologią.

1. Uczniowie poruszając się swobodnie po kole, kolejno losowali kartkę z kolorem, który oznaczał grupę, w której dzieci mają pracować. 2. W pierwszym konspekcie pt. „Malujemy muzykę” dzieci rysując ilustrację do utworu muzycznego, miały za zadanie nazwać swoją pracę, która jednocześnie miała stanowić tytuł omawianego utworu. 3. Chcąc odwiedzić się [sic! powinno być — dowiedzieć się], co według nich znaczy „duża różnorodność form” i drążąc dalej ten temat zapytałam, jakie konkretnie rodzaje zajęć organizowanych w świetlicy mogą wymienić. 4. Planując proces przygotowania do nauki pisania należy wprowadzić zabawy ruchowe — usprawniające i gruntujące orientację w kierunkach [...].

Nieumiejętność stosowania interpunkcji w analizowanych zdaniach skłania do postawienia kilku pytań. Czy proces ten wynika z nieznaności reguł przestankowania? Czy u jego podstaw znajduje się nieumiejętność rozpoznawania imiesłowowych równoważników zdań? Czy jest to przejaw tendencji do upraszczania (redukcji) interpunkcji (zarówno znaków interpunkcyjnych, jak i reguł ich dystrybuowania)?

2.4. Interpunkcja wyszczególnień i wyliczeń

W pracach pisemnych studentów pedagogiki często występują wyliczenia i wyszczególnienia. Należy odnotować, że same reguły interpunkcyjne w odniesieniu do takich konstrukcji nie zawsze są klarowne (zob. przykład 4).

Przykład 4

(jest) Posiadacz psa, wypowiadając takie słowa jak: „idziemy na spacer” czy „podaj piłkę”, wie, że nie przejdą one bez echa.

(ocena zdania) Posiadacz psa, wypowiadając takie słowa, jak: „idziemy na spacer” czy „podaj piłkę”, wie, że nie przejdą one bez echa.

2.4.1. Komentarz do przykładu 4

W zdaniu z przykładu 4 autor zastosował wyliczenie. W jego zapowiedzi można sugerować przecinek przed słowem *jak* (na przykład: *taki..., jak:* lub *takie..., jak:*). Interpunkcję takich konstrukcji wyjaśnia między innymi reguła [380] 90.H.2, która informuje o wyliczeniach i wyszczególnieniach wprowadzanych przez wyraz *jak*, a także dyskusja na temat interpunkcji wyliczeń (zob. m.in. [www5](#), [www8](#)).

Sprawę interpunkcji wyliczeń precyzuje reguła [380] 90.H.2:

Przykładowe wyliczenia i wyszczególnienia wprowadzane przez wyraz *jak* zawsze poprzedzamy przecinkiem, np. *Ropa naftowa dostarcza nam wielu produktów, jak: eter, benzyna, smary, oleje. Wspólną grupę stanowią nieodmiennie części mowy, takie jak: przysłówek, przymimek, spójnik, wykrzyknik, partykuła.* ([www3](#))

Liczne wpisy w Poradni Językowej PWN dotyczące interpunkcji wyliczeń poświadczają kilkuletnią dyskusję na ten temat. Jej obecność na łamach internetowej poradni PWN przekonuje o konieczności przyjęcia jednego (jednolitego) zalecenia (rozwiązania). Następnie przytaczam dwa głosy z sygnalizowanej

dyskusji. Pierwszy należy do Adama Wolańskiego i został opublikowany w roku 2016, natomiast drugi sformułował Michał Machura w maju 2020 roku.

Wyliczenia i wyszczególnienia mogą mieć dwojaki charakter — integralny i dodatkowy. W wypadku wyszczególnień integralnych, które wchodzą w skład głównego toku wypowiedzi, przecinek jest zbędny. [...] Przecinek jest natomiast konieczny w wyszczególnieniach dodatkowych, mających charakter dopowiedzeń, por. *Żyło tam w zgodzie wiele plemion, jak: Polanie, Drewlanie, Siewierzanie, Radymicze, Wętycze, Chorwatowie.* (www7)

W wypadku wyszczególnień integralnych, które wchodzą w skład głównego toku wypowiedzi, przecinek jest zbędny. W podobnym tonie wypowiada się S. Jodłowski: [...] przecinek nie jest potrzebny, gdy wyszczególnienie nie ma charakteru dodatkowego, lecz wchodzi integralnie w skład wypowiedzi. [...] Na marginesie chciałbym również zauważyć, że przykłady ilustrujące regułę nr 380 zawierają wyłącznie wyszczególnienia o charakterze dodatkowym, czyli takie, które mogą zostać pominięte bez ryzyka, że zdanie straci sens. [...] Może warto byłoby wspomnianą regułę doprecyzować, a za punkt wyjścia przyjmując — notabene całkiem logiczny — podział na wyliczenia integralne, niewymagające przecinków, i dodatkowe, wprowadzane po przecinku? (www5)

Nie tylko autorzy dyskusji internetowej, ale także współautorzy czwartego numeru „Poradnika Językowego” z 2016 roku (w całości poświęconego zagadnieniom interpunkcji) dostrzegają konieczność „przewietrzenia” normy interpunkcyjnej. Kończąc poruszany temat, zwracam uwagę na głos Awramiuk i Andrejewicz:

Wskazówki dotyczące omawianych w artykule kwestii pojawiają się co prawda w różnych publikacjach, ale są rozproszone, i — co niepokojące — bywają rozbieżne. Z tych względów warto postulować ujednoczenie polityki normatywnej w zakresie rozprzestrzeniających się nowych zwyczajów interpunkcyjnych: przyjęcie jednego zalecenia lub napisanie wprost o możliwych rozwiązaniach fakultatywnych. (Awramiuk, Andrejewicz, 2016, s. 17)

3. Konieczność zrównoważonej dydaktyki interpunkcji

Wnioski sugerują konieczność zmian zarówno normatywnych, jak i w dydaktyce składni oraz interpunkcji. Niska jakość interpunkcyjna tekstów studenckich może wynikać z kilku powodów. Wymieniam niektóre z nich.

1. Nieznajomość lub słaba znajomość norm interpunkcyjnych (zwłaszcza w odniesieniu do dystrybucji przecinka), a także zmiany⁸ w użyciu znaków przestankowych w stosunku do obowiązujących reguł. Jak zauważa Łuczyński: „Niektóre tendencje mogą świadczyć o małej użyteczności tradycyjnych norm i o konieczności dostosowania tych norm do potrzeb użytkowników polszczyzny pisanej” (2001, s. 112).

2. Nieznajomość składni języka polskiego. Piszący nie uświadamia sobie, że używa zdań złożonych lub zdań złożonych z imiesłowowym równoważnikiem zdania.

⁸ Zob. np. zastępowanie przecinka i/lub dwukropka myślnikiem i inne.

3. Nieporadność w sytuacji tak zwanego zagęszczenia wskaźników zespolenia, czego w niniejszym artykule nie ilustrowałam przykładami, a co jest zjawiskiem wartym analizy.

4. Intuicyjne podejście do dystrybucji przecinków w wypowiedzeniu. Z punktu widzenia uzusu częstsze jest zjawisko pomijania przecinka niż wstawiania przecinka niepotrzebnego. Już w latach sześćdziesiątych XX wieku taką tendencję dostrzegł Stanisław Jodłowski, co przypomniał Edward Łuczyński, pisząc:

[Stanisław Jodłowski] dostrzega w rozwoju interpunkcji polskiej stałe tendencje redukcyjne. [...] Obecnie wkraczamy, zdaniem S. Jodłowskiego, w epokę interpunkcji zerowej, w której teksty coraz częściej obywają się bez znaków przestankowych. (Łuczyński, 2001, s. 113)

Z kolei sam Łuczyński, analizując cytaty z różnych czasopism (opublikowanych w 1999 roku), skonstruował:

[...] normy interpunkcyjne zwykle wymagają użycia jakiegoś znaku, choć autorzy tekstów (czy wydawcy, redaktorzy, korektorzy) takiej potrzeby nie widzą. [...] Trzeba zaznaczyć, że niewłaściwe — z punktu widzenia normy — pomijanie znaku interpunkcyjnego dotyczy przede wszystkim przecinka. [...] Zasady jego użycia są w języku polskim w większości obligatoryjne, oparte na kryteriach wewnętrznego podziału składniowego w ramach wypowiedzenia. (Łuczyński, 2001, s. 113)

5. Skostniałość (przestarzałość) istniejących reguł a nowe zjawiska w interpunkcji. Nieznormalizowane innowacje (w świetle normy interpunkcyjnej traktowane jako błąd) mogą występować w tekstach pokolenia sieciowego, znającego (i tworzącego) teksty hybrydowe, w których współwystępuje kilka tendencji interpunkcyjnych. Są to na przykład: tendencja do redukcji znaków interpunkcyjnych⁹, do przejmowania funkcji przecinka i/lub dwukropka przez myślnik, do zastępowania interpunkcji przez emotikony, do zapożyczeń interpunkcyjnych (zob. karierę ukośnika). Zdaniem Łuczyńskiego:

Porównanie ustaleń normatywnych z ich respektowaniem we współczesnych tekstach daje wiele dowodów na występowanie różnego rodzaju błędów interpunkcyjnych, ale też pozwala na wykrycie rozmaitych innowacji w zakresie stosowania poszczególnych znaków. (Łuczyński, 2001, s. 110)

W dalszej części autor sugeruje:

Można [...] się zastanowić nad możliwością przystosowania interpunkcji do potrzeb użytkowników współczesnych tekstów pisanych, aby znaki przestankowe pomagały (a nie przeszkadzały) piszącemu w jego pracy. Chodzi o to, aby polityka normatywna w zakresie przestankowania łączyła się harmonijnie ze współczesnymi tendencjami w użyciu znaków interpunkcyjnych. (Łuczyński, 2001, s. 110)

⁹ „Przykłady ze zredukowaną interpunkcją [...] mogą świadczyć o tym, że piszący odchodzą niekiedy od formalnoskładniowych zasad użycia przecinka. Nie widzą [...] racjonalnej potrzeby oznaczania przecinkiem granic syntaktycznych, skoro strona treściowa wypowiedzenia nie traci na jakości, a nawet może zyskiwać” (Łuczyński, 2001, s. 117).

Jak napisała Anna Ślósarz w recenzji mojego kursu internetowego *Jak stawiać przecinki, aby zdania miały sens?*:

Studenci, prawnicy, lekarze, nauczyciele, dziennikarze i przedstawiciele innych zawodów mają z interpunkcją problemy nie tylko z powodu nieznamości zasad jej stosowania czy nieumiejętności rozpoznawania części mowy i zdania, ale też wskutek mylenia zasad interpunkcji polskiej i angielskiej. Rosnąca popularność języka angielskiego wśród Polaków sprawia, że problem ten będzie narastał. (Ślósarz, 2020)

Uważam, że nie wystarczy opis (rejestrwanie) zjawisk interpunkcyjnych obecnych w tekstach akademickich czy medialnych. Potrzebne jest ich wyjaśnianie oraz korygowanie (w ramach funkcjonalnej edukacji), a także nieodzowne jest przewidywanie tendencji rozwojowych interpunkcji i równoczesne zapobieganie erozji języka pisanego.

Bibliografia

- Awramiuk, E., Andrejewicz, U. (2016). Miejsca niedookreślone w polskiej interpunkcji — wybrane zagadnienia. *Poradnik Językowy*, z. 4, s. 7–18.
- Bortliczek, M. (2020). *Jak stawiać przecinki, aby zdania miały sens? Przyjaźnie o polskiej interpunkcji*. Kurs internetowy dostępny na platformie NAVOICA.pl: https://navoica.pl/courses/course-v1:UniwersytetSlaski+ME_02+2020/course/.
- Bugajski, M. (2012). Co powinni wiedzieć o języku wykształceni Polacy? W: B. Niesporek-Szamburska (red.), *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów* (s. 99–118). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Karpowicz, T. (1999). *Gramatyka języka polskiego. Zarys*. Warszawa: Edukacja MUZA SA.
- Krzyżyk, D. (2016). O (nie)obecności interpunkcji w szkole. *Poradnik Językowy*, z. 4, s. 31–42.
- Łuczynski, E. (2001). Polityka normatywna w zakresie przestankowania a tendencje we współczesnej interpunkcji polskiej. *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego*, 16, s. 110–124.
- Łuczynski, E. (2016). *Przyjazna interpunkcja*. Gdańsk: GWO.
- Miodek, J. (1983). *Rzecz o języku. Szkice o współczesnej polszczyźnie*. Wrocław: Ossolineum.
- Morawska, I. (2015). „Od czytania do pisania”, czyli strategię kształcenia umiejętności tekstotwórczych w edukacji polonistycznej. W: S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, T. Piekot (red.), *Działania na tekście w edukacji szkolnej i uniwersyteckiej* (s. 61–77). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Sikora, K., Rak, M. (2011). Nowe tendencje w interpunkcji — przecinek (na materiale internetowym). *Język Polski*, 91, z. 2–3, s. 188–194.
- Ślósarz, A. (2020). Recenzja merytoryczna kursu MOOC *Jak stawiać przecinki, aby zdania miały sens?* Manuskrypt, niepublikowany.

Źródła internetowe

- www1: [360] 90.1. *Przecinek używany pojedynczo lub podwójnie*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/zasady/Przecinek-uzywany-pojedynczo-lub-podwojnie;629770.html> (dostęp: 2.10.2020).
- www2: [362] 90.A.1. *Oddzielanie zdania podrzędnego (określającego)*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/zasady/362-90-A-1-Oddzielanie-zdania-podrzadnego-okreslajacego;629773.html> (dostęp: 9.10.2020).

- www3: [380] 90.H.2. *Przykładowe wyliczenia i wyszczególnienia wprowadzane przez wyraz jak*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/zasady/Przykladowe-wyliczenia-i-wyszczegolnienia-wprowadzane-przez-wyraz-jak;629798.html> (dostęp: 11.10.2020).
- www4: Bańko, M. (2003). *Wiele ludzi czy wielu ludzi*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/wielu-ludzi-czy-wiele-ludzi;2961.html> (dostęp: 13.10.2020).
- www5: Machura, M. (2020). *Interpunkcja wyliczeń*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Interpunkcja-wyliczen;18273.html> (dostęp: 9.10.2020).
- www6: Wolański, A. (2015). *Interpunkcja w internecie*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Interpunkcja-w-internecie;16415.html> (dostęp: 2.10.2020).
- www7: Wolański, A. (2016). *Wyliczenia integralne i dodatkowe*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Wyliczenia-integralne-i-dodatkowe;16569.html> (dostęp: 9.10.2020).
- www8: Wolański, A. (2018). *Interpunkcja wyliczeń*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Interpunkcja-wyliczen;18273.html> (dostęp: 9.10.2020).